

Sayı. 15

Sene:1995-1997

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Prof. Dr. M. MÜNİR AKTEPE'YE

ARMAĞAN

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
İSTANBUL 1997

OSMANLI DİPLOMASİSİNDE «EL-KÂDİMU YÜZÂRU» KAİDESİ

*Ali İbrahim Savaş**

Bugün, Osmanlı kültür mirasının hemen hemen büyük bir kısmının bilim dünyasınca araştırılmamış olması sebebiyle, Osmanlı-Türk Medeniyeti hakkında, elimizde bulunan kısıtlı kaynaklara istinaden, yapacağımız her türlü yorumun noksan olacağını bilmek gerekmektedir. Hakkında derli toplu çalışmaların yapılmadığı sahalardan biri de, Osmanlı diplomasisi ile alakalı hususlardır. Osmanlı diplomasisi hakkında derli toplu bir çalışma yapılmadan önce, konu ile alakalı kaynakların tespit edilmesi ve bunların eksiksiz değerlendirilmesi zorunludur.

Osmanlı Diplomasisi ile doğrudan ilgili kaynaklardan gerek Sefâretnâmeler ve gerekse diplomatik müzâkereleri içeren sınır tahdit raporları ve barış antlaşmaları öncesi yapılan preliminer görüşmelerle ilgili tarihî vesikaların çok az bir kısmı bilinmekte olup, bilinenlerden de yine çok azı araştırılarak bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur.

Osmanlı diplomasisinin gelişim tarihini Osmanlı Devleti'nin gelişim sürecinden ayrı tutmak imkânsızdır. Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere, özellikle Avrupalı güçlere karşı daha güçlü ve etkin bir *müzâkere pozisyonunda* olduğu zamanlarda, diplomasisinin de aynı şartlar içinde yürütüldüğüne şahit olmaktadır. Osmanlı fütûhâtının Anadolu sınırlarının dışına taşması ve Balkanların kısa bir sürede fethedilmesi neticesinde, Osmanlı diplomasisi Avrupa devletleri ile daha yakın bir temas sahasına girmiştir; özellikle, İstanbul'un fethinden sonra bu temaslar daha esaslı bir

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

altyapı kazanmıştır. Ancak, Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da son derece güçlenen Osmanlı Devleti, dış politikasını ve diplomasisini şu ana esas üzerine oturtmuş idi : *Hiç bir Avrupalı Hıristiyan devleti eşit hakları hâiz muhatap kabul' etmemek ve onlarla hiç bir zaman dâimî barış içinde olmamak*².

Osmanlı Devleti'nin 1792 yılına kadar yabancı devletlere, özellikle Avrupalı devletlere dâimî elçi göndermemesi, değişik sebeplere bağlanarak izah edilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar bu izahlar yanlış olmasa da, önemli bir hususun göz ardı edilmesi nokta-i nazarından dolayı eksiklik arz etmektedir. Osmanlı diplomasi tarihine ışık tutan en önemli belgelerden nâme-i hümâyûnlar, sefâretnâmeler ve sınır tahdit raporları incelendiğinde, dâimî elçi göndermeme gibi diplomatik bir faaliyetin olmayışının en önemli sebeplerinden biri olarak, Osmanlı Devleti'nin hiç bir devleti kendisi ile *eşit hakları hâiz muhatap* kabul etmeyişi ve bunu diplomatik bir gelenek ve ilke olarak muhafaza etmesini vurgulamak gerekir. Bu anlayıştan yola çıkarak, yabancı bir ülkeyi *eşit hakları hâiz muhatap* olarak kabul etmemesi ve bunda diplomatik bir ilke olarak ısrar etmesi sebebiyle, yabancı bir ülkeye dâimî bir elçi göndermesi gibi diplomatik bir faaliyetle, o ülkenin meşrûiyetini tanıması olacağı anlamına geleceğinin ve bu ilkenin ihtiva ettiği anlamla tezat teşkil edeceğinin göz önünde bulundurulması gerekir.

Osmanlı dış politikasına ve diplomasisine yön veren ve onları önemli ölçüde etkileyen olayların başında 1606 Zitvatorog Barışı gelmektedir. Bu barışın ehemmiyeti, Osmanlı Devleti'nin daha önce «*Viyana Beyi*» olarak hitap ettiği Avusturya-Roma imparatorunun «*Kaiser*»³ olarak tanınması ve senelik cizyeden (*tribut*) vazgeçmesi ile açıklanabilir. Osmanlı diplomasisinde dönüm noktalarından biri olan bu antlaşma ile diplomatik manada ilk prestij kaybı meydana gelmiştir. Bunu takiben 1699 Karlofça Ba-

1 Oral Sander, *Anica'nın Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara 1988, s. 4.

2 Bertold Spuler, «Die Europaischen Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)», *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, XI/3-4, Breslau 1936, 313-315.

3 Josef von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches (GOR)*, Graz 1963, IV, 407.

rışı ile, Osmanlı tarihinde ilk defa yabancı bir devletin tavassutu kabul edilmiş ve Osmanlı diplomasi literatüründe eski *Moskov Prensi* olan Rus Çarı'nın «Çarlık» ünvanı kabul edilmiştir⁴.

Bu gelişmelerden sonra, daha önce Osmanlı Devleti tarafından casus⁵ oldukları kabulü ile rehine muamelesine tâbi tutulan yabancı elçiler, daha dostâne muamele görmüşler ve buna paralel olarak diplomatik literatürde yine ilk defa «*miknetlü ulu dostumuz*» ifadeleri yer almıştır⁶.

Osmanlı Devleti'nin diplomatik güç grafiğinin yavaş yavaş düşmesine mukabil, değişen siyâsî ve kültürel dengelere paralel olarak Avrupalı devletlerin siyâsî ve diplomatik güç grafiğinin yükselmeye başlaması ile ve özellikle savaş meydanlarındaki yenilgiler dolayısı ile askerî sahada yapılmasının zarûrî olduğu düşünülen reformlar neticesinde, diplomatik manada da reformasyona gidilmiş ve Osmanlı tarihinde ilk defa dâimî elçilikler tesis edilmiştir. Bu uygulama ile, daha önce eşit hakları hâiz muhatap olarak kabul edilmeyen Avrupalı devletlerin Osmanlı diplomasisi açısından meşrûiyeti onaylanmış oluyordu.

1792'den itibaren yabancı ülkelere üç yıl süre ile dâimî elçi gönderilmeye başlanmış ve 1815 *Viyana Kongresi* ile kordiplomatik esasları yeniden belirlenmiş ve Osmanlı Devleti de bu hususu

4 *a.g.e.*, VIII, 22-23. Ruslar, bunun 1699 Karlofça Barışı ile diplomatik olarak kabul edilmesine ve 1741'de Petersburg'da elçi Mehmed Emni Paşa tarafından imzalanan temessük ile Osmanlıların Rus çarlarının imparator ünvanını kabul etmelerine rağmen, o tarihten 1755 tarihine kadar Osmanlı padişahlarından bir nâme almadıkları için bir hayli endişelenmişler ve 1755'de Rusya'ya gönderilen Derviş Mehmed Efendi'nin götürdüğü nâmeyi gördükten sonra rahatlamışlardır. F. R. Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeler*, neşr. Prof. Dr. B. S. Baykal, Ankara 1992, s. 100. Seyyid Hakim, *Seyyid Hakim Târîhi*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, nr. 234, vr. 155.

5 1554 yılında İstanbul'a gönderilen Avusturyalı elçi Busbecq, Osmanlıların yabancı elçilere «Causus» muamelesi yaptıklarından yakınmakta, fakat hemen akabinde de bu davranışta pek haksız olmadıklarını vurgulamaktadır. Karl Teppl, *Dersaadet'te Avusturya Sefirleri*, çev. Prof. Dr. Selçuk Ünlü, Kültür Bak. yay. Ankara 1988, s. 151. Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Prof. Dr. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1992, s. 65.

6 İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, IV/I, 171.

kabul etmiştir. Bu *Osmanlı-Merkeziyetçi* dış politika ve buna paralel olarak yürütülen diplomasi, başlangıçtaki hukukî anlayışı doğal olarak yitirmiş ve 1856 *Paris Antlaşması* ile Avrupa hukuk sistemine dahil olarak, daha evvel koruduğu pozisyonunu tamamen yitirmiştir.

Diplomatik arkaplân

1699 Karlofça Barış Antlaşmasına kadar Avrupa'da hükümfermâ olan devletlere karşı politik ve diplomatik üstünlüğünü muhafaza eden Osmanlı Devleti, 1792 yılında dâimî elçiliklerin tesisine kadar yabancı devletler nezdinde elçi bulundurmuyor ve bu ülkelere sadece siyâsî, diplomatik ve daha başka sebeplerle muvakkat elçi gönderiyordu. Gönderilen elçiler, kendilerine tevdi edilen görevlerini ikmal ettikten sonra, hemen Âsitâne-i sa'âdete geri dönüyorlardı; yani görev süreleri, görevlilerinin ikmal edilmesi ile sona eriyordu.

1699 Karlofça Barış Antlaşmasına kadar dış politikada bu anlayışla tek taraflı bir siyaset izleyen Osmanlı Devleti, bu antlaşma ile tarihinde ilk defa yabancı bir devletin tavassutunu kabul ediyordu. Bu, 1606 Zitvatorog Antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti'nin dış politikada ikinci büyük prestij kaybı idi. Takip eden yıllarda, Osmanlı dış politikası önemli ölçüde değişmiş ve ofensif savaş politikası yerini önemli ölçüde defensiv savaş politikasına bırakmıştır. Bundan sonra, dış politikada daimâ dengeler gözönünde tutulmaya gayret edilmiş ve rakip devletlerin tarafsızlığını sağlayabilmek için, yapılan askerî faaliyetler esnasında bu devletlere elçiler gönderilmiş ve bunların tarafsızlığı sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlı dış politikasında daha önce hiç rastlanmayan bu tür diplomatik faaliyetler, artık tek taraflı politika devrinin kapandığını, diplomaside diğer dengeleri de göz önünde bulundurarak daha temkinli davranılması gerektiğini anlatması açısından önemlidir⁷.

7 1711 yılında Osmanlı Devleti, Avusturya hükümeti başkanı Prens Eugen'e Seyfullah Ağa adında bir elçi göndermiş ve Rusya'ya ilân edilen savaş esnasında Avusturya'nın tarafsızlığını sağlamaya çalışmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Nâme-i hümayân defteri*, 6, s. 206. Ayrıca, 1715 yılında

Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerle, özellikle Avrupalı güçlerle olan münasebetlerini, Osmanlı Devleti'nin daha üstün müzâkere pozisyonunda olduğu 1606 Zitvatorog antlaşmasına kadar olan dönem; Zitvatorog'dan 1699 Karlofça Barışı'na kadar olan ve *eşit hakları hâiz muhatap* kabul etmeme ilkesinin anlamını yitirdiği devre ve Karlofça ile başlayan duraklama devrinin söz konusu olduğu devre olarak üç bölümde özetlemek mümkündür. Bu üç devre, Osmanlı tarihinde hem siyâsî ve hem de diplomatik ilişkiler açısından son derece ehemmiyet ve paralellik arz etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin, yabancı devletlere ilk defa ne zaman elçi gönderdiği konusunda fazla bilgiye sahip değiliz; fakat Osmanlı Beyliği'nin Bizans sınırında varlığını hissettirdiği günden itibaren komşusu olan Bizans ile askerî mücadelelerin dışında da münasebetde olduğunu görmekteyiz⁸. Osmanlı Devleti'nin başlangıç safhasındaki komşu ülke ile siyâsî ilişkilerinin boyutları çok sınırlı olsa bile, bu, böyle bir münasebetin varlığını inkâr etmek anlamına gelmez. Osmanlı varlığının Balkanlarda hissedilmesinden önce politik ve diplomatik münasebetlerin yoğunluğunu Bizans ile olan münasebetler oluşturmaktaydı; bu münasebetlerin bir diğer yönü de, akrabalık ve tedafî tarzda olmasıdır.

Orhan Bey zamanında (1324-1362) Balkanlara geçen Osmanlıların, Hıristiyan asilzâdelerle yakın ilişkide olduğu ve birlikte savaşa gittikleri bilinmektedir. Bizans imparatorlarının ise, Osmanlı pâdişâhları nezdinde elçi bulundurmaya âdet haline getirdikleri söz konusudur⁹. Balkanlardan başlayarak Avrupa içlerine kadar varan Osmanlı fütûhatının doruk noktasını İstanbul'un fethi oluşturmuş ve bu son olan Avrupalı devletlerin Osmanlı ile ilişkilerine daha yoğun bir boyut kazandırmıştır.

Avusturya'ya giden elçi İbrahim Müteferrika'nın görevi de, Venedik'e açılan savaşta yine Avusturya'nın tarafsızlığını temin etmektir. Karl Roeder, *Austrians Eastern Questions (1700-1780)*, New Jersey 1982, s. 40-41.

8 Güneç Karamuk, *Ahmed Azmi Efendis Gesandtschaftbericht als Zeugnis des Osmanischen Machtverfalls und der beginnenden Reformära unter Selim III.*, Bern-Frankfurt 1975, s. 108.

9 F. Kreutel, *Leben und Taten der Türkischen Kaiser*, Graz-Wien-Köln 1978. La Jonquière, Orhan Bey'e Bizanslı bir elçinin geldiğinden bahsetmektedir. *Historie de L'Empire Ottoman*, I, 63.

Venedik, teşkilatlanma manasında diplomasinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Bir ticâret devleti ve cumhuriyeti olan Venedik'in, daha XIII. yüzyılda İstanbul'da hem misyoner okulu ve hem de ticârî menfaatlerine hizmet eden bir «*Orient Akademi*»si olduğu bilinmektedir¹⁰. Bu geleneğin bir devamı olarak, İstanbul'un fethinden hemen sonra, İstanbul'da diplomatik bir temsilciliğe sahip olmada da Venedik yine örnek teşkil etmektedir. Avrupalı güçlerin Osmanlı Devleti ile olan siyâsî ve diplomatik münasebetlerinde daha emin ve tutarlı adım atmalarını temin edecek *Dil Öğlanları* (Sprachknaben) daha doğru bir ifadeyle, Osmanlıca bilen tecrübeli diplomatlar yetiştirecek olan dil akademileri, Venedik örneği üzerine kurulmuş ve bunu 1621 yılında ilk gerçekleştiren Polonya Kralı I. Sigismund olmuştur. 1683 yılında II. Viyana Kuşatması'nda Avusturyalıların imdadına koşan Polonya Kralı Johann Sobieski ve Kardeşi Markus bu akademide şark dilleri tahsili görmüşlerdir. Fransa Kralı XIV. Louis (Lui) de 1669/1670 yılında İstanbul'da bir «*Dil Öğlanları Enstitüsü*» kurmuştur. Bugünkü Viyana Şarkiyat Enstitüsü'nün de temelini oluşturan, Avusturya'nın kurduğu «*Dil Öğlanları Enstitüsü*»dür; ancak bunun kesin olarak ne zaman kurulduğu hakkında fazla bir malumat yoktur, fakat böyle bir geleneğin de, muhtemelen XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın ilk yarısında oluşturulduğu sanılmaktadır¹¹.

Bütün bu yapılanmaların arka plânında, Osmanlı Devleti ile olan siyâsî ve diplomatik münasebetlerde, Osmanlı payitahtında dil bilen bir diplomatın bulunması ve bu diplomatın gerektiğinde merkezde de kullanılması yatmaktaydı.

İstanbul'da diplomatik temsilcilik bulundurmak, yabancı ülkelerin Osmanlı Devleti'nin siyâsî ve diplomatik faaliyetlerini yerinde izlemek ve ona göre tedbirini almak gibi, Osmanlı Devleti tarafından verilen bir imtiyaz idi. Bu imtiyazı Osmanlı Devleti, kendi dış politikasında ve diplomasisinde zaman zaman kendi le-

10 A. W. Neumann, *Über die orientalischen Sprachstudien seit dem 13. Jahrhundert mit besonderer Rücksicht auf Wien*, Wien 1899, s. 44-46.

11 a.g.e. Muhtemelen ilk Avusturyalı tercüman Peter Von Wollzogen'dir. Bu tercüman 1578 yılında elçi Joachim von Sinzendorf'un hizmetine tayin olmuştur. Roeder, a.g.e., s. 9.

hine kullanmasını biliyordu¹². İstanbul'da bulunan elçiler ise, devletlerinin yaptıklarından birinci derecede sorumlu addediliyordu ve bu yüzden daha ziyade «*Rehine*» muâmelesine tabi tuluyordu.

Osmanlı elçilerinin ve sınır muhaddidlerinin raporları, dökümanter materyal olmalarının dışında, Osmanlı Devleti ile yabancı devletler arasındaki diplomatik ilişkilerin en önemli tarihi kaynaklarından sayılmaktadırlar. Yabancı ülkelere yapılan diplomatik misyonlar neticesinde yazılan Sefâretnâmeler ve bunlara paralel olarak yine aynı ülkelere sınır tahdidi için gönderilen komisyonların tuttukları raporlar hakkındaki bilgilerimiz, en erken XVII. yüzyılın ikinci yarısına dayanmaktadır. Bu eserler, yabancı devletlerin kültürleri ve toplumsal görünümünü Osmanlı bir gözlemcinin bakış açısından değerlendirilmesi ve yorumlanması yönüyle kültür tarihi ağırlıklı özelliklerinin yanısıra, Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkilerinin kaynağı olması ve Osmanlı diplomatlarının itina ile uygulanmasına çalıştığı bir takım diplomatik kaideleri ihtiva etmesi yönüyle de büyük ehemmiyet arzetedirler.

Bu araştırmamızda, 1792 yılına kadar yabancı ülkelere giden Osmanlı elçilerinin ve diplomatlarının memuriyetlerini icra ederlerken ısrarla uyguladıkları kaidelerden «*El-kâdimu yüzâru*»¹³ kaidelerini, sefâretnâmeler ve sınır tahdit raporları ışığı altında incelemeye çalışacağız.

«*El-kâdimu yüzâru*» kaidesi

Sefâretnâmelerde, sınır tahdit raporlarında ve diğer diplomatik eserlerde sık sık rastladığımız bu kaide hakkında değerlendirmelerde bulunmadan önce, bir hususun açıklanmasında fayda mü-

12 1521 yılında Belgrad'ın fethinden sonra Kanûni Sultan Süleyman, tebriğe gelen ve ilişkileri hususunda teklifte bulunan devletlerden sadece Venedik ve Ragusalıların isteklerini kabul etmiş ve Venedik'e üç yılda bir değiştirmek kaydı ile İstanbul'da elçi bulundurma hakkını vermiştir. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, düzenlenmesi plânlanan Rodos seferinden önce, Adalar Denizi ve Akdeniz'de herhangi bir sorunun çıkmasını önlemek istemiştir. A. Sevim - Y. Yücel, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*, Ankara 1991, s. 156.

13 «Gelen (Misafir) ziyaret edilir».

lâhaza ediyoruz; bu da sefâretnâmeler ile sınır tahdit raporlarının farklı karakterlerde olmalarıdır, zira sefâretnâmelerde söz konusu olan, bir Osmanlı elçisinin yabancı bir hükümdara gönderilmesi ve bu misyonun doğrudan doğruya diplomatik bir karakter taşımasıdır. Gönderilen elçi aynı zamanda, Osmanlı padişâhını yabancı bir devlet başkanı nezdinde doğrudan temsil eden bir devlet adamıdır ve bu husus, elçinin yabancı hükümdara teslim etmekle yükümlü olduğu gerek *nâme-i hümayûn* da (credential) ve gerekse mübâdele olunan antlaşmanın *tasdiknâmesinde* (ratifikation) yazılı olarak belirtilmiştir.

Sınır tahdit raporlarında ise, bu memuriyete tayin olunan heyetin böyle bir vazifesi yoktur ve müzâkereler, söz konusu olan iki devletin tayin ettiği sınır tahdit komisyonları arasında yürütülmüştür. Sultanın yabancı bir devlet başkanı nezdinde doğrudan temsili söz konusu değildir. Kendilerine yabancı devlet adamlarına teslim edilmek üzere herhangi bir resmî mektup veya tasdiknâme verilmemiştir; yalnız, memuriyetleri açısından bağlayıcı olan, akdedilen barış antlaşması hükümleridir ve bu hükümlere mutabık görevlerini icra etmekle yükümlüdürler. Diğer önemli bir husus ise, sınır tahdit çalışmalarına daha yüksek rütbeli bir devlet adamının nezaret etmesidir. Bu anlatılan farklılıklardan dolayı Osmanlı elçilerinin diplomatik kaidelerin yerine getirilmesi konusundaki ısrar ve kendine güvenilirlikleri, pâdişâhın doğrudan temsilcileri olmaları sebebiyle daha belirgindir; bu kaidelerin uygulanmasında sınır tahdidine memur olan muhaddidlerin sebatı ve görevlerinin kendilerine sağladığı güven duygusu o kadar büyük değildir. Ancak bu, söz konusu kaidelerin uygulanmasında muhaddidlerin esnek davrandıkları ve sebat etmedikleri anlamına gelmez.

Herhangi diplomatik bir görevin yerine getirilmesinde ehemmiyet arzeden ve en başta gelen husus *eşit şartlarda müzâkere ve mükâlemedir*. Bu husus, elçilerin gönderildikleri ülkeye giderken gerek yollarda ve gerekse o ülkede, hükümdar hariç diğer devlet adamları ile Osmanlı elçileri arasındaki bir kaide olarak görünmektedir. Eğer yabancı bir devlet adamı Osmanlı elçisinin istikbâline tayin olunmuş ise (murahhas), ziyâret, iâde-i ziyâret ve müzâkerelerde fazla problem ortaya çıkmamıştır.

Elçilerin sınırlarda mübâdeleleri esnasında *eşit şartlarda* görüşme esasını daha önceden sağlamak için, sınırda belirli aralıklarda olan üç adet taş veya ağaçlardan bir nişan dikilir ve ilk görüşme bu taşlardan ortada bulunanın yanında yapılırdı. Mübâdele olunacak elçiler at üzerinde ortadaki taşın yanına gelirler ve herbiri diğerinin attan önce inmesini beklerdi, zira attan ilk inen diğerinin ayağına gitmiş olur, dolayısıyla mağlup sayılır ve diplomatik olarak fena puan almış kabul edilirdi¹⁴. Bazı durumlarda mübâdelenin yapılacağı yerin teklifi ve tespiti hususunda da muhatapların diplomatik manevra ve puan kazanma gayretinde oldukları görülmektedir¹⁵.

Elçiler mübâdele olunduktan sonra, yabancısı sayıldıkları ülke topraklarına girer ve belirlenen (ber-mûcib-i defter) güzergâh üzerinden yollarına devam ederlerdi. Her ne kadar kendilerinin emniyeti için asker, mihmandar ve tercüman tayin olunmuş olsa bile, davranışlarında son derece bağımsız idiler. Maiyetlerine verilen tercümanların nasıl davranmaları gerektiğini belirledikleri gibi, askerlerin bile nasıl selâma durmaları gerektiğini kendi anlayışları doğrultusunda düzenlemişler ve aksi davranışların zuhûru hâlinde derhal müdâhale ederek gerekli tavırlarını sergilemişlerdir. Bu husus ile alâkalı sefâretnâmelerde ve diğer diplomasi ile alâkalı eserlerde, meselâ sınır tahdit raporlarında göze çarpan husus, Osmanlı elçilerinin emniyetlerini temin için yabancı devlet tarafından refakatlerine verilen askerlerin kılıçlarını çekerek selâma durmalarından son derece rahatsız olmaları ve buna derhal müdahale etmeleridir. 1748 yılında Viyana'ya gönderilen Osmanlı elçisi *Mustafa Hattî Efendi*'nin Sefâretnâmesinden ve *Ebû*

14 Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Teđbirât-ı Pesendide (TP)*, Viyana Millî Kütüphânesi, nr. 1106, (Flügel Kat., II, 292; vr. 27a). Ahmed Refik, «Pasarofça Muâhedesinden Sonra Viyana'ya Sefir İ'zâmı» *Târih-i Osmâni Encümeni Mecmuası*, VII/40 (1332), 212-227. Geniş bilgi için bk. F.K. von Greifenhorst, «Bericht über den Zug des Grossbotschafters nach Wien im Jahre 1719», *Sitzungsberichte der k.k. Akademie*, HHStA, Wien 1908, 158, 77-81. Josef von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi (BOT)*, Çev. Vecdî Bürün, İstanbul 1990, VI, 157, n. 159. Teppy, s. 60. Ahmed Resmî Efendi, *Viyana ve Berlin Sefâretnâmeleri*, sadeleş-tiren : Bedriye Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, s. 18.

15 Münir Aktepe, *Mehmed Emîni Beyefendi (Paşa'nın) Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesi*, TTK yay., Ankara 1989, s. 44-47.

*Sehl Nu'mân Efendî'nin*¹⁶ sınır tahdit raporundan bu konu ile alakalı ifâdeleri aynen nakletmek faydalı olur kanaatindeyiz :

«...zarûrî üç gün ikâmetden sonra, ber-çide-i raht-ı karâr oldığımız Kasarate (konağın) kapusundan hurûca ibtidâr üzere iken, maiyyetimüzde olan zâbitân bize ikrâm olmak zu'mu ile meclerini gilâfından ihrâc ve neferâtını selâmımıza turmak için tertîb eyledükleri müşâhede olunduğı saat, ol mahallde tavakkuf ve Beç'den hizmetimize memur olan ser-kâtiblerini ihzâr idüp : 'Mukaddem Zemun'dan hareketimiz esnâsında bu evzâ'-i nâ-mülâyim zühür itmek için sana tenbîh olunmuş iken, şimde böyle bu zâbitlerin meç ihrâclarının aslı nedir?' deyü azim azardan sonra, 'Seni fîmâ ba'd hizmetimde istemem!' deyü tard u ib'âd olundukda 'Benüm haberüm yokdur.' deyü eymân-ı gilâz ile itizâra serâğâz ve 'Bundan sonra bir dahi olmasun!' deyü recâ-sâz olup...»¹⁷.

1739 Belgrad Barış Antlaşmasından sonra, Osmanlı- Avusturyaya sınır tahdit heyetine sınır mollası¹⁸ olarak tayin olunan *Ebu Sehl Nu'mân Efendî'nin* eserinde ise bu husus şöyle zikredilmektedir :

16 Ebû Sehl Nu'mân Efendî (1700?-1755?), Eğin'de doğmuş ve genç yaşta temayüz etmiştir. 1727-1735 yılları arasında Tebriz'e müftü olmuş ve bu görevi müteakip (1736) Kırım'a ordu kadısı olarak tayin olunmuştur. Çeşitli yörelerde reâyâ ve idareciler arasında meydana gelen karışıklıkların kolaylıkla üstesinden gelmiş ve 1740 yılında Avusturya'ya gönderilen sınır tahdit heyetine sınır mollası olmuştur. Bu görevden sonra yine değişik yörelerde nâib olarak çalışmış ve 1747 yılında İran'a giden sefâret heyetine ordu kadısı olarak katılmıştır. Bu görevden sonra yine nâiblik yapmış ve en son 1755 yılına kadar Manisa mahkemesinde kadı olarak görev yapmıştır. Ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir. *TP*, vr. 6b-7b. *BOT*, VIII, 78; Şemânîzâde Süleyman, *Mür'it-tevârih*, neşr. M. Aktepe, İstanbul 1976, I, 121.

17 A. İ. Savaş, *Der Gesandtschaftsbericht des Mustafa Hattî Efendî über die Gesandtschaftsreise nach Wien*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Wien 1989, s. 94-95. 1740 yılında Rusya'ya gönderilen Mehmed Emnî Paşa da bu tür hareketlerle karşılaşmış ve hemen tavir koymuştur. Aktepe, *a.g.e.*, s. 46-47; *TP*, vr. 4b.

18 Sınır tahdit heyetlerine tayin edilen sınır mollaları, tahdit işinin neticesinde belirlenen sınırları ihtiva eden temessüklerin şeriatı (hukuka) uygun olup olmadığını kontrol eder ve neticede bu temessükler sınır mollaları tarafından tasdik olunurdu. (YN)

«...Erdel Begzâdeleri gelüp, istikbâl eyledükleri gün bu fakir mizâcını bozmağla, Hinto'ya binüp, ilerü gider iken, müstakillere rast gelüp, bunlar bizi gördükle, cümle kılıçlarını çeküp ve yolun üst tarafından sağ cânibinden gelmeleri ile, hemân gayret-i dîn ü devlet galeyân u heyecân idüp, Hinto'dan hurûc ve bârgîrûme rükûb ve yoldan aşağı sahrâya toğrı mürûr ve varup, yemeklik yerine nüzûl idüp, tercümanı çağırup, «Bu sizün istikbalciler bizlere kılıc göstermek ve üstümüze ve sağ yanumuza geçmek münâsib midür? Çünki kılıçları var idi, Hisarcık Cengi'nde niçün çekmediler ve bizler bu memlekette kiralıçenizün müsâfirleriyüz; müsâfire böyle mi ikrâm olunur ki, hem sağımızda üstümüze çıkasuz ve hem kılıc gösteresüz!» didüğümde, tercüman, «Bizüm âdetimüz, alaylarda cümle askerimüz kılıçların çeküp, ağzını kendülerden yana dutup giderler.» didükde, «Her ne kadar âdetiniz böyle ise, hele mâdemki meydân-ı kılıc bizdedür, sizler bu âdeti terk ve yolun solunda durmanız münâsibdür...»¹⁹.

Osmanlı diplomatlarının refakatine memur edilen yabancı devlet memurlarının tavır ve davranışlarında Osmanlı diplomatlarının belirleyici olma özelliğini yansıtan bir diğer olayı da burada nakletmekte fayda var :

«...O cümleden hakîr için inşâ eyledikleri sefinede üç aded oda ve bâlâsında bir aded köşk binâ etmeleriyle, hîn-i ityânda köşkün cevânîb ve etrafına ve seren başına ve sefine serine ve dümen tarafına haçlı bayraklar diküp, zu'mlarınca tezyîn ve bu vaz'ı ikrâm-ı mahsûsları olmak üzere tavsîf ve tebyîn eylediklerinde «Beylerinizde ikram addeylediğiniz vechi tarafımıza irâ'et ile dostluk fikrinde olmanız yerindedir. Lâkin, haçlı bayraklar ile râ'yetden mahzûziyyet islâmımız şerâyitine muhâlif bir keyfiyyet olmağla anların bu sâatde ref' ve izâleye mübâderet edersiz ve inşâallâhu te'âlâ ol sefineye süvâr olacağımız vakitte pîs ü pesini tezyîn için benüm şevketlü kerâmetlü ve kudretlü azamettlü Efendim, velî-nî'metim ve velî-nî'met-i âlemiyân, zill-i yezdân ve halîfe-i rahmân, pâdişâh-ı devrân hazretlerinin bu bende-i kemîne inâyet ve ihsanları olan, râyet-i nusret-âyeti ve elviyye-i meymenet mülteviyyeyi nasb itdiririz.» denildükde, bi-fazlillâhi ta'âlâ

19 Ebû Sehl Nu'mân Efendi, TP, vr. 73b.

muhâlefete cesâret idemeyüp, heman ol anda haçlı bayrakları havâli-yi sefineden iz'âc ve ihrâc ve hengâm-ı rûkûbda râyât-ı islâmîyyenin nasb ve idrâcî sefîney-i merkûmeye îrâs-ı revâc eylemişdür»²⁰.

Osmanlı diplomatlarının, devlet tecrübesi çok olan ve devletin onurunu en iyi derecede temsil edebilecek yüksek memurlardan seçildiğini görmekteyiz. Yabancı bir devletle, bu Hıristiyan olsun veya müslüman olsun, yapılan siyâsî ve diplomatik temaslarda görev alan yüksek dereceli memurların, bir diplomat olarak diplomatik protokolü iyi bilmesi gerekmektedir. Diplomasî ile alâkalı eserler incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nin muhatabı olan devlet diplomatları da, her fırsatta diplomat muhatabını taciz etmeyi ve onun şahsında devletin gururu ve onuru ile oynamayı denemek istemişlerdir, fakat hemen hemen her defasında da, Osmanlı diplomatlarının tavizsiz tavırları karşısında niyetlerine nâil olamamışlardır²¹.

Daha önce de ifade edildiği gibi, Osmanlı elçilerinin yabancı ülke topraklarında seyahatleri esnâsında, ber-mûcib-i defter yol güzergâhlarında bulunan yörelerde konaklamaları ve ağırlandırmaları için murahhaslar tayin edilmekteydi; tabii ki bu, söz konusu yabancı devletin idârî yapısı açısından mühim merkezlerde uygulanmakta idi²².

20 Aktepe, s. 57.

21 İstisnâî davranışlarda da, Osmanlı diplomatlarının istemedikleri davranışları yapmalarındaki ana gaye, yine Devlet-i Aliyye-i Osmanîyye'nin menfaatlerini kollamak olmuştur. Bu konuda A. Refik Altınay, Zülfikar Paşa'nın mükâleme tahriri ile alâkalı yazısında şunları ifade etmektedir: «Devlet-i Aliyye işlerinin geri bırakılmasına sebep olmamak için, yerinde karar verilen münasip durum üzerine hareket etmek maksadına aykırı düşmek» istemedi. A. Refik, *Alimler ve Sanatkarlar*, Kültür Bak. Yay., Ankara 1980, s. 201. F.R. Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri*, neşr. Prof. Dr. B. S. Baykal, TTK yay., Ankara 1992, s. 49-51.

22 1740 yılında Avusturya'ya büyük elçi olarak gönderilen Cânibî Ali Paşa'nın avdetinde Üstüni Belgrad civarının sâhib-i istiklâli olan Avusturyalı General Gaudagni Askanius Marchese, Cânibî Ali Paşa'ya murahhas tayin olunmuş idi. Savaş, s. 149-152. Abdullâh Uçman, *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Sefâretnâmesi*, Tercüman 1001 Temel Eser, (İstanbul tarihîsiz), s. 23 ve 27-30.

Osmanlı elçilerine herhangi bir yabancı devlet adamı mu-rahhas tayin edilmediği sefâretlerde ise, Osmanlı elçisinin istik-bali hususunda uzun münakaşalar meydana gelmiş ve protokol gereği karşılanmayan Osmanlı elçileri ve devlet adamları, kendile-rini *dâvet* eden yabancı devlet adamlarının *dâvet*lerini «*el-kâdimü yüzâru*» mefhûmunca reddetmişler ve bunda sebat ederek, bu kai-denin uygulanmasında taviz vermemişlerdir. Bunun haricinde, yabancı devlet adamlarının Osmanlı elçisini veya devlet adamını ayağına getirmek için bazı hilelere de başvurdukları vâkidir²³. Bu durum sadece sefâretnâmelerde değil, aynı zamanda sınır tahdit raporlarında da söz konusudur ve bu eserde bununla alâkalı bol örneklere rastlamak mümkündür.

Sınırlarda yapılan mübâdelelerde dikkat edilen husus ile ko-numuz olan diplomatik kaidenin ana fikri birdir : İlk hareketi veya ziyareti yapmamak ve muhatabı ayağa getirmek, böylece de devletlerin yabancı devlet adamları nezdinde temsili esnâsında onurunu muhafaza etmektir. Elimizdeki mevcut belgelerin ışığı altında bu konuyu daha tafsilâtlı incelemenin faydalı olacağı ka-naatindeyiz.

Gerek Osmanlı elçilerinin sefâretnâmelerinde ve gerekse sı-nır tahdit raporlarında tartışmalara sebep olan bu diplomatik kai-de, *eşit şartlarda müzâkere ve mükâlemeyi* gaye edinmiş ve *Dev-let-i Aliyye-i Osmanıyye'nin şân u şerefini tekmiil* için devamlı baş-vurulan bir düstur olmuştur. Osmanlı diplomatlarının bu kaide-nin uygulanmasında ısrar etmelerinin sebebi, yabancı, özellikle Hı-ristiyan diplomatların her fırsatta Osmanlı diplomatlarını taciz etme ve savaş meydanlarında kaybolan onurlarını bu görüşmeler-de kurtarmak gayretleridir; veya, *Yirmisekiz Mehmed Efendi'nin* sefâretnâmesinden de anlaşılacağı gibi, ömründe hiç Osmanlı gör-memiş yabancı bir devlet adamının, Osmanlı elçisini görmek iste-mesi ama onun ayağına gitmeyi gururuna yedirememesi gibi olay-lardır.

23 «...Meğer Mareşal Osmanlı görmeyüp, bizi görmek istemiş. Hânemize gelmeğe cenâbı tahammül etmeyüp, 'Davet etsek, elçi dahi icâbet etmez; ya bunu görmenin tariki nedir?' deyil akîbet kale seyrini tedbir etmişler ve bizi tahrik ve tergîbin aslı bu imiş», Uçman, s. 124.

1748 yılında, Belgrad Barış Antlaşmasının (1739) yenilenmesi ve uzatılması neticesinde, Avusturya'nın İstanbul'da bulunan dâimî elçisi Penkler'in bu barışın yenilenmesi işine orta elçi olarak tayin edilmesinden sonra, yenilenen barış metninin ve *Sultan I. Mahmud*'un (1730-1754) Avusturya Kralı *Franz Stefan* ile karısı Kraliçe *Maria Theresia*'ya (1740-1780) gönderdiği mektupların ve hediyelerin teslimi için Viyana'ya orta elçi olarak gönderilen mev-kufâtî *Mustafa Hattî Efendi*'nin sefâretnâmesinde de bu türden bir problem ortaya çıkmış ve *Mustafa Hattî Efendi*'nin diplomatik protokolü gayet iyi bilen tecrübeli devlet adamı olması sebebiyle bu problemin çözümü de Osmanlı diplomatının istediği şekilde sonuçlanmış ve uygulanmasında ısrarla durduğu «*El-kâdimu yü-zâru*» kâidesi, muhatap yabancı devlet adamı tarafından ister istemez uygulanmıştır.

Sefâret Heyeti, sefâret güzergâhında olan Dalja²⁴ adındaki şehre geldiklerinde, Ösek'in ve o mahallerin generali olan *Gaudagni Ascanius*²⁵ adlı Avusturyalı devlet adamı, hemen sekreterini göndermiş ve devleti tarafından elçiyi ağırlamakla görevli olduğunu ifade ederek, onu Ösek'deki sarayına *dâvet* etmiştir. Elçi *Mustafa Hattî Efendi*, generalin niyetini anladığından, generalin sekreterini :

«Ösek'e nüzûlümüzde vech-i münâsibi ne ise ana göre hareket olunur.»²⁶ gibi yuvarlak ifadelerle göndermiştir. Ertesi gün Ösek'e gelen sefâret heyeti, kendilerine hazırlanan konaklara yerleşmiş ve bir gün sonra generalin sekreteri tekrar gelip, generalin *dâvetini* tekrarlamıştır :

«İbtidâ Ceneralimiz cenâbınıza ikrâm itmek için memurlardur; hattâ bu Ceneral, mukaddemâ büyük ilçinüz Cânibî Ali Paşa'yı²⁷ avdetde Zemun'da²⁸ mübâdeleye memur olup, ibtidâ Ali

24 Dalj : Ösek şehri yakınlarında bir yerleşim birimi. J. H. Andrees, *Allgemeiner Handatlas*, 3. Auflage, Bielefeld-Leipzig 1893, s. 49-50.

25 G. Zivkovic, *Altösterreichischer Heerführer*, Avusturya Savaş Arşivi, Viyana 1976, s. 67.

26 Savaş, s. 150.

27 1740 yılında Avusturyalı elçi Graf Ulefeld'e mukabil Viyana'ya gönderilen Osmanlı elçisi, Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî (SO)*, Heppenheim 1971, IV, 535. *BOT*, VIII, 13-21.

28 Zemun (Alm. : Semlin) : Eskiden, Sava nehrinin öte yakasında, Bel-

Paşa anlara ba'dehû Ceneral dahi Ali Paşa'ya gitmişlerdür»²⁹. Elçi Mustafa Hattî Efendi ise :

«Mukaddemâ Ali Paşa Ösek'e geldükde, Ösek'de Ceneral bulunan, Ali Paşa'nın istikbâline gelüp, kaide-i Devlet-i Aliyye-yi Osmaniyye üzre paşa-yı müşârun-ileyh tarafından mükerremen avdet itdükden sonra Ali Paşa'yı dâvet eylediği, işte Ali Paşa'nın takrîründe mastûrdur. Bizi Ceneral istikbâl itmiş olsa, biz dahi dâvetüne icâbet iderdük, yohsa ibtidâ bizüm anların dâvetüne icâbet itmemez bir vech ile mutasavver değildir, bizi afv itsünler»³⁰. diye cevap vererek, bunun diplomatik protokole aykırı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, elçi Mustafa Hattî Efendi'nin, kendinden sekiz sene evvel Viyana'ya gönderilen bir elçinin sefâretnâmesine vâkıf olması da, onun bu göreve gösterdiği ciddiyeti anlatma açısından mühimdir.

General bu nazik ve yumuşak sözlerden anlamamış gibi görünerek, Mustafa Hattî Efendi'nin ilk ziyareti yapması hususunda direktmiş ve devleti tarafından elçiyi ağırlamakla görevli olduğunu tekrar tekrar vurgulamıştır. Israrına dayanak yaptığı husus ise, elçiye ikram etmek ve onu lâyıki vechiyle ağırlamaktır; ancak, Mustafa Hattî Efendi :

«Görüşmeden maksûd dostluk ve ikrâm ise, her vechle Ceneral tarafından mükerrem olmuşuzdur. Ancak, ibtidâ ben ana varmak hadd-i imkânda değil iken, bize niçün böyle cevâb ü eziyyet iderler? Bu dâ'iyeden ferâgat itsünler»³¹ diyerek, bunun mümkün olmadığını ifade etmiştir. General ısrarlarında devam etmiş ve Mustafa Hattî Efendi ise, kendisinin Osmanlı pâdişâhı tarafından Roma imparatoru ve imparatoriçesine gönderilen bir elçi olduğunu ve esnâ-i râhda generaller ile mülâkât ve mükâlemenin yapılması gerektiğini ancak, bunun general tarafından ısrar edilen şekilde mümkün olmadığını bir kez daha ifade ettikten sonra, general, bu şekilde görüşme yapılmadığı takdirde durumu Vi-

grad'ın batısında bir yer. E. Prokosch, *Krieg und Sieg in Ungarn*, Graz-Wien-Köln 1976, s. 283.

29 Savaş, s. 149-150.

30 a.g.e., s. 151.

31 a.g.e.

yana'ya bildireceğini ve cevap gelinceye değin elçiyi göndermeyeceğini söyleyerek göz dağı vermek istemiştir. Bunun üzerine elçi *Mustafa Hattî Efendi*, generalin, elçi *Ali Paşa*'nın murahhası olduğunu ve bundan dolayı anlatılan tarzda görüşüklerini ve bunun gayet normal olduğunu söylemiş, fakat, generalin kendisine murahhas tayin edilmediğinden ve şehre girmeden kendisini istikbale gelmemesi sebebiyle ilk ziyareti yapamayacağını ve onunla görüşmesini gerektiren bir sebep olmadığını ifade ederek :

«Ben müsaferet tarikiyle havza-i hükümetünden savb-ı maksûde âzim ilçiyim; «El-kâdimu yüzârü» müfâdunca gelür benimle mülâkât ider ise, sonra ben dahi giderim»³² demiş ve bu kaideye uyulması gerektiğinde ısrar etmiştir. Durumun Viyana'ya yazılması tehdidine karşı da :

«Siz bu keyfiyeti Viyana'ya tahrîr idersenüz, ben dahi Devlet-i Aliyye-yi ebediyyü'l-istimrâra ifâde ve inân-ı azmîyi cânib-i Belgrad'a i'âde iderim»³³ diye cevap vermiş ve bu usûlsüz tekliflerin imparator tarafından gelmesi halinde bile, *pâdişâhın mübârek başı* için kabul etmesinin mümkün olamayacağını ifade ederek, generalin tehdidini boşa çıkarmıştır. Bu münakaşalar üç gün sürmüş ve general sonunda bu ısrarından vaz geçmiş, fakat elçiyi ziyarete de gelmemiştir. Osmanlı elçisinin bu tavizsiz davranışının, generalin halkı yanında rezil ve rûsvay ettiğini ve gururunu yaktığını, Avusturyalılar elçiye bildirmişlerdir. *Mustafa Hattî Efendi*, daha önce meç hususundaki kararlılığının ve bu olayda gösterdiği diplomatca tavrının semeresini daha sonraki günlerde ve özellikle Viyana'da gördüğünü de ilâve etmektedir³⁴.

Bu kaidenin uygulanmasında problemlerin yaşandığını, Osmanlı diplomasisinin diğer önemli kaynaklarından olan sınır tahdit raporlarından da anlamaktayız. Sefâret heyetlerine paralel olarak yürütülen bu hizmetlerde de, muhatap devletlerin diplomatik üstünlük gayretlerine rastlamak mümkündür.

1739 yılında imzalanan Belgrad Barış Antlaşmasından sonra, Osmanlı Devleti tarafından bu antlaşmaya imza koyan Avus-

32 *a.g.e.*, s. 152.

33 *a.g.e.*, s. 152-153.

34 *a.g.e.*, s. 153-154.

turya ve Rusya'ya elçiler gönderilmiş ve akabinden yine aynı devletlerle sınırların yeni antlaşma hükümlerine göre yeniden tahdid için sınır tahdid heyetleri görevlendirilerek bu ülkelere gönderilmiştir. Rusya ile yapılması gereken sınır tahdidinde Osmanlı diplomatı *Ahmed Merâmî Efendi*³⁵ birinci muhaddid ve *Mustafa Hattî Efendi*³⁶ ikinci muhaddid olarak görevlendirilmişler ve bunlara mukabil Rusya tarafından da muhaddid olarak *General Repnin Vasile*³⁷ tayin olunmuştur.

23.8.1740 Çarşamba günü Kırım'ın başşehri Bahçesaray'dan hareket eden Osmanlı heyeti, 17.9.1740 Cumartesi günü Azak Kalesi yakınlarına ulaşmışlar ve iki gün sonra da görüşme yeri olarak tespit edilen Azak Kalesi'ne iki buçuk saat mesafede Beştepeler³⁸ adlı yere gelip konaklamışlardır. Bir kaç gün sonra General sekreterini göndermiş ve onları *dâvet* etmiştir. Buna mukabil *Merâmî Efendi* :

«Biz Cenaralı bu mahalde bulduk. «El-kâdimu yüzâru» mazmânına ri'âyet ve bizüm çadırımuza gelüp, icrâ-yi merâsim-i ziyâretden sonra, bizler dahi anları ziyarete gidüp, ve bu teklifler zâ'il olduktan sonra, işe şürû' iderüz»³⁹ diyerek, bu kaideye uyul-

35 Vüzerâ kethüdâlarından Yakup Ağa'nın oğludur. Enderundan yetişmiş ve 1726 yılında Mısır'a memur olarak tayin edilmiştir. 1732/33'de Cizye muhasebecisi; 1736'da piyâde mukabelecisi ve daha sonra mevkûfâtî olmuş ve bu görevde iken (1740) Rusya'ya birinci muhaddid olarak gönderilmiştir. 1742'de Anadolu muhasebecisi; 1743'de şakk-ı sâlis defterdârı olmuş ve 1744 yılında vefat etmiştir. Şâir olan Merâmî Efendi, aynı zamanda Nakşibendî tarikatinde halifelik makamına sahipti. Şemdânizâde, I, 95; SO, I, 248-249; GOR, VII, 543-544.

36 Mustafa Hattî Efendi (1680?-1760) Urfalıdır; 1702 yılında Rakka valisi Çerkes Osman Paşa'ya divân kâtipliği yapmış ve daha sonra şâir Nâbî'nin kethüdâsı olmuştur. 1739 Belgrad barışından sonra mevkûfâtî olmuş ve bir yıl sonra Rusya'ya ikinci muhaddid olarak vazifelendirilmiştir. 1742'de kalyonlar kâtibi ve 1748 yılında Avusturya'ya nişancılık pâyesi ile orta elçi olarak gönderilmiştir. Müstakimzâde Süleymân, *Tuhfe-i Hattâtin*, İstanbul 1928, sayı 12, s. 554; GOR, VIII, 106; SO, II, 280-281; Savaş, s. 87-88.

37 GOR, VIII, 20-21; Uzunçarşılı, OT, IV/1, 56, 360 ve 388.

38 Ergeni Tepeleri de denir. Astrahan şehrinin batısında bulunmaktadır; Andrees, s. 90.

39 Merâmî Ahmed Efendi, *Takrîr-i Merâmî Efendi- Muhaddid be-odnib-i Azak*, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi TY, nr. 6095 (v, 247-276), 2b. Bu yazma, Mustafa Hattî Efendi'nin ikinci muhaddid olması ve muhtemelen bu fak-

ması gerektiğini ifade etmiştir. Generalin bu deneyimi başarılı olmamış ve bundan sonra münakaşalar uzayıp gitmiştir. Rus tarafı bu tür teklifleri kendilerinin düşünmediklerini ve bunun fazla ehemmiyeti olmadığını söylediğinde, bunu pek inandırıcı bulmayan ve görüşmelerde *musavat şartını* düstur edinen *Merâmî Efendi* :

«Eğer bu surete rızâ-dâde olmazsanuz, iki ordu arasında bir çadır kuralım, Ceneral dostumuz bir taraftan ve bizler dahî bir taraftan varalım ve işlerimize mübâşeret idelüm.» diye teklif etmiştir. Osmanlı diplomatını sert bulan Ruslar, bu kez başka bir bahane bulmuşlar ve Aksu tarafında sınır tahdidine memur olan muhaddidlerden haber gelmeden görüşmelerin başlayamayacağını ileri sürmüşlerdir.

Bunda da başarılı olamayan Rus heyeti, generalin kraliçe tarafından tam yetkiye sahip olduğunu ve elinde buna dair bir senedin olduğunu söylemişler ve Osmanlı heyetine, ellerinde buna benzer bir *hatt-ı hümayûnun* olup olmadığını sorarak zaman kazanmaya çalışmışlardır. Bunun üzerine *Merâmî Efendi* :

«...ve bizüm memûriyyetimüz ancak fermân-ı hümayûn iledür; bizüm devletimizde böyle hususlara *hatt-ı hümayûn sîdûr itmez*»⁴⁰ diye cevap vermiş ve elinde olan emr-i şerifi onlara takdim etmiştir. Bu memuriyet belgesi tercüme edilerek tekrar *iâde* edilmiş ve konu yine dönüp dolaşıp aynı yere gelmiştir. Konu kimin önce ziyarette bulunması hususunda yine uzamış ve münakaşalar devam etmiştir. Bunun üzerine *Merâmî Efendi* teklifini tekrar etmiş ve her iki tarafca kurulacak çadırların ortasında (*aralık yerinde*) görüşmelere başlanılmasını söylemiştir. *Merâmî Efendi*, iki çadır ortasında yapılacak olan görüşmeden sonra ilk ziyareti generalin yapması gerektiğini de ayrıca vurgulayarak kati cevap vermiştir :

«...bir çadır bizden ve bir çadır sizden bir mahalle nasb olunsun; bu iki çadırın aralık yerinde bir mahallde beraberce mülâ-

riri kaleme alması sebebiyle, Mustafa Hattî Efendi'ye âit Sefâretnâme olarak kayıtlıdır; bir ikinci sebep ise, aynı numarada Mustafa Hattî Efendi'nin Viyana Sefâretnâmesi'nin bir nüshasının bulunmasıdır. (YN)

⁴⁰ aynı eser, V, 3a.

kât idelim, ba'dehû Ceneral bize ve sonra biz dahi anlara varalım. Merâsim-i mülâkât tamam olsun; bundan gayriya imkân yokdur.»

Diğer diplomatik eserlerde de sık sık görüldüğü gibi, Rus generali, Osmanlı diplomatının bu sert tutumunu bol hediyelerle yumuşatmayı denemiş fakat *Merâmî Efendi* bu tutumundan taviz vermemiştir :

«Bizler bu tarafa iki devlet cânibinden memur olduğumuz işleri görmek için geldük, birbirimize icrâ-yı merâsim için gelmedük. Eğer bizim irâde ve takririmiz üzere tarafeynden nasb olacak iki çadırın mâbeyninde birbirimiz ile mülâkâtdan gayri veche kadir değîlim»⁴¹.

Bu kez Rus generali tekrar sekreterini göndererek, *Merâmî Efendi*'nin çadır kurma teklifini kabul etmiş, ancak bu görüşmeden sonra ilk ziyâreti *Merâmî Efendi*'nin yapmasını temin için onu görüşmeden sonra kendi çadırına *dâvet* ettiğini bildirmiştir. Bunun üzerine *Merâmî Efendi* :

«Yok, olmaz! Bizüm didiğimiz gibi olursa görüşürüm ve illâ kala» diyerek ısrar etmiştir. Onbeş gün geçmesine rağmen henüz görüşme temin edilememiş ve Osmanlı heyeti Rus tarafının savaşta galip olduklarını ve Osmanlıların mağlubiyetlerini imâ etmek suretiyle baskı ve üstünlük kurmak istemiş ve bunun üzerine *Merâmî Efendi*, muhaddidlerin *muşâvât üzere* tayin olduklarını ifade etmiş ve bir an evvel görevlerini tamamlamaları gerektiğini söylemiştir. Eğer bu *muşâvât şartına* da uymak istemezler ise, durumu, bu işlere nâzır olan Kırım Hânı'na yazacaklarını ve geri döneceklerini bildirmiştir.

Münakaşalar ve diplomatik manevralar uzayıp gitmiş, nihâi olarak *Merâmî Efendi* :

«...eğer ceneralin maksûdunu beni ibtidâ haymelerine götürmek ise, bu uğurda başımı meydana koydum; gitmek ve bu zillî kabul etmek ihtimâlîm yokdur»⁴² diyerek ısrarından vaz geçmemiş ve sonunda *muşâvât üzere* iki çadır arasında görüşme teklifini kabul

41 aynı eser, V, 4a.

42 aynı eser, V, 7a.

ettirmiş ve bu görüşme esnasında general ve heyetine Osmanlı teşrifatı üzere ikram edilerek bu kaidenin gayesi yerini bulmuştur.

Ancak, daha sonra antlaşma uyarınca yıkılması gereken Azak Kalesi'nin yıkımı hususunda yine problemler çıkmış ve Rus tarafının diplomatik üstünlük oyunlarına gelmeyen *Merâmî Efendi*, görüşmeleri yarıda keserek, ağır kış şartlarına rağmen Kırım'a geri dönmüştür. Baharda görüşmeler tekrar başlamış ve bu sefer temessüklerin yazılması esnasında, Rus tarafı, Osmanlı pâdişâhının elkâbının Çar'ın elkâbından uzun olmaması veya en azından eşit uzunlukta olması hususunda münakaşalar başlatmış, fakat *Merâmî Efendi*, üstün diplomatik kabiliyeti sâyesinde, antlaşma metninde olduğu şekilde yazılmasını sağlayarak bu hileyi de bertaraf etmiştir.

Sözü edilen barış antlaşmasından sonra Avusturya ile yapılan sınır tahdit görüşmelerine ise *El-Hâc Mehmed Efendi*⁴³ tayin olunmuş ve *Ebü Sehl Nu'mân Efendi* de bu heyete sınır mollası olarak tayin olunmuştur. Avusturya'yı temsilen de General Engelshofen adlı muhaddid görevlendirilmişti. Bu memuriyetle ilgili raporu, *Nu'mân Efendi*'nin *Tedbirât-ı Pesendâde* adlı eserinin ikinci makalesinde bulmaktayız.

Sınır tahdit heyeti Belgrad'a vâsıl olduktan sonra, General Engelshofen'in sekreteri ve Ermeni papaz Mennas adlı tercüman *Mehmed Efendi*'ye gelip, generalin kendilerine «*Hoş geldiniz*» dediğini iletikten sonra :

«*Sizi Zemîn'e (Zemun) dâvete bizleri irsâl eyledi; gelsünler, Zemîn'de kendüler ile görüşelim*»⁴⁴ diyerek generalin dâvetini tebliğ etmiştir. Bunu üzerine muhaddid *Mehmed Efendi* derhal :

«*El-kâdimu yüzâru*» fahvâsı üzere anlar ibtidâ bize gelmek iktizâ ider»⁴⁵ diyerek, generalin dâvetini reddetmiştir. Bu ifâde-
lere mukabil Avusturyalı sekreter tekrar gelmiş ve :

43 El-Hâc Mehmed Efendi (Tiryaki, 1680?-1751) çeşitli görevlerden ve söz konusu muhaddidlik görevinden sonra Tersâne-i Âmire emini olmuş ve aynı yıl sadrazamlığa getirilmiştir (1746). Bir sene sonra azledilmiştir. SO, IV, 237; *İslâm Ansiklopedisi*, MEB yay., İstanbul 1945-1986, VII, 607-609.

44 TP, V, 26a.

45 aynı eser.

«Biz Varadin'de⁴⁶ meks itmiş isek, kendüleri Belgrad'a geldüğü haberi bize vasıl olmağla biz kendülerden sonra Zemîn'e geldük. «El-kâdimu yüzâru» mefhûmunca anlar evvel bize gelmek iktizâ ider»⁴⁷ diye cevap vermiştir. Bunun üzerine, Mehmed Efendi, generalin kendini ayağına getirme niyetinde olduğunu, ayrıca muhaddidlerin hududu tecavüzlerinin yasak olmasına rağmen, generalin bu yasağı çiğneterek de kendisini taciz edeceğini anlamış ve kendileri ile bir mahall-i münâsibde görüşeceklerini ifade ederek tercümanı geri göndermiştir. Bu antlaşmaya göre Avusturyalıların Belgrad'ı Osmanlılara teslimi gerekmekteydi, fakat o anda henüz Avusturyalıların ellerinde bulunmaktaydı. Belgrad'da bir konağa gelen Engelshofen, tercümanını tekrar göndererek, Mehmed Efendi'yi bu konağa dâvet etmiş, Mehmed Efendi de cevaben :

«Muhaddid demek bizde pâdişâh vekili demektür. Ben anın ayağına varmam!»⁴⁸ diyerek, tercümanı îade etmiştir. General tercümanını tekrar göndererek, kendilerinde de muhaddidin imparator vekili olduğunu ve ayrıca kendisinin de general olduğunu belirterek, Mehmed Efendi'den rütbe olarak üstün olduğunu ve bu yüzden ilk ziyareti onun yapması gerektiğini imâ etmiştir. General devamla :

«...Ceneral, sizün vezirler mukabilidür ve kendüleri kumsardur (comissaire), yani kâtibdür ve vezirler kâtibe varmaz, kâtibler vezire varurlar ve eteklerini öperler. Kâide-i revlete ri'âyet iderse, kendü evvelce bize gelir, ba'dehû biz ana garuruz»⁴⁹ diyerek, bu protokol savaşını şiddetlendirmiştir. Muhaddid Mehmed Efendi bunun da altında kalmamış ve generale :

«Belgrad ser-askeri olan Ali Paşa bizim işlerimize Devlet-i Alhye tarafundan nâzırdur; andan izinsüz hareket idemem»⁵⁰ diyerek generalin protokolde üstünlük niyetine engel olmasını bil-

46 Varadin (Petrovaradin; Alm. Peterwardein) : Novi Sad yakınlarında bir şehir. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymans des Praechtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II.*, Wien 1983, s. 112.

47 aynı eser.

48 aynı eser, V, 26b.

49 aynı eser.

50 aynı eser.

miştir. Daha sonra her iki taraf da Belgrad muhafızı *Ali Paşa* tarafından dâvet edilmiş ve böylece vezirlere denk olan general Osmanlı vezirinin ayağına gitmiştir. Yapılan toplantıda *Ali Paşa* :

«Siz muhaddid Efendi pederimize şöyle şöyle teklîfler itmiş-sünüz. Dostluk arasında tarh-ı teklîfât olunmaludur, yoksa biz anları Hisarcık'da⁵¹ meks ve sizi derûn-ı kal'aya getürdükden sonra, bunları getürüp, size «El-kâdimu yüzârü» mazmûnını irâd ider idik»⁵² diyerek Avusturyalı muhaddidlerin niyetlerine mani olmuştur. Fakat Avusturyalı muhaddid, kanûn-ı tahdid gereği Osmanlı muhaddidi ile bir yere gidip, görüşmelerinin zarûri olduğunu bildirmiş ve bunun üzerine *Ali Paşa, Sultan III. Mustafa Han*'ın Belgrad Kalesi içinde yaptırdığı tabyada görüşmeleri gerektiğini söyleyerek, görüşme yerini de kendisi tespit etmiştir. Aslında, görüşme yerinin tespiti hususu da hemen hemen bütün diplomatlar arasında devamlı münakaşa konusu olmuştur. Her iki muhaddid bu tabyanın bulunduğu yere at üstünde gelmiş ve her ikisinin aynı anda attan inmesi *kaide-i muhaddidinden* olmasına rağmen, daha önce ifade edildiği gibi, attan ilk inenin diplomatik manada kötü puan aldığı bilindiğinden, bu durumu değerlendirmek istemişlerdir. Avusturyalı muhaddid iner gibi yapıp yine atın üstüne oturmuş ve böylece *Mehmed Efendi*'nin attan önce inmesini beklemiştir. *Nu'mân Efendi* bu durumu şöyle izâh etmektedir :

«...her kangısı evvel nüzûl iderse, ba'dehû nüzûl iden anın üstüne nüzûl itmiş olmağla, ikisi dahi sağ ayakların özensizden ihrâc ve nüzûl esnasında muhaddid-i mesfûr (general) yere nüzûl itmeden yine rükub, ba'dehû bizüm muhaddid üstüne nüzûl sev-dâsında oldığımı, genç ve zinde ve çapak olduğundan, bu fakir hiss eylediğümde, ikisi dahi henüz at üstünde iken bârgârımı sürüp, varup, 'Yer çamurluk ve hava da yağmur inüp, eğlenilmez. Bu kadarca görüşüp, nısf-ı nüzûl ile iktifâ idin, gidelüm.' deyü iktisini dahi nüzûlden men.» Böylece *Nu'mân Efendi*, Osmanlı muhaddidinin yaşlı olması sebebiyle kötü puan almasını engellemiş ve

51 Hisarcık (Grocka) : Eskiden Tuna kıyısında ve Belgrad'ın 25 km güneydoğusunda bir köy; bugün bir şehir. Eskiden İstanbul'dan gelen yolcular için burası Belgrad'dan önceki son duraktı. Prokosch, *Molla und Diplomat*, Graz 1972, s. 240.

52 TP, V, 26b.

daha sonra generali iknâ ederek bu durumu Osmanlı lehine çevirmeyi becermiştir :

«*Ve girü avdet olundukda Ceneral'e, 'Şişdi bu kal'a sizün yedinüzdedur, bizler bunda size müsâfirlerüz, müsâfire ri'âyet vec-hi üzre hareket ve tarh-ı teklîf olunmak münâsib değıl midür?' didiğümde, 'Belî' deyü, bizlere ta'zîmen şimâlimüze geçüp, bizi konağına dâvet...'»*

Bu görüşmeler esnâsında, gerek toprak kazanmak ve gerekse diplomatik manada üstünlük tavrı göstermek niyeti ile daha başka münakaşalar zuhûr etmiştir. Fakat, *Nu'mân Efendi*'nin diplomatik feraseti ve gayreti sayesinde *şân-ı Devlet-i Aliyye-yi Os-mâniyyeye* zarar verilmemiştir.

Sınır tahdid işinin sonlarına doğru Romanya topraklarına geçen Osmanlı heyeti, Sibin⁵³ şehrine gelmiş ve buradan İstanbul'a geri dönmüştür. Sibin şehrine alay ile girilmeden önce, burada Avusturyalı prence⁵⁴ vekâlet eden Avusturyalı kaymakam Osmanlı heyetini istikbal edeceğini bildirmiş ancak yağmuru ve ağrılarını bahane ederek bu sözünü tutmamıştır. Bunun neticesinde, şehre alay ile giren Osmanlı heyetini ve özellikle *Mehmed Efendi*yi şehrin meydanında bekleyen general, *Mehmed Efendiye* hoş geldin demek için elini uzatmaya hazırlanmış, fakat *Mehmed Efendi*, hiç oralı olmayarak, doğru kendilerine hazırlanan konaklara gitmiştir. Halkı içinde onuru zedelenen kaymakam son derece rahatsız olmuş ve bu hatanın tamiri için yardımcısı olan generali görevlendirmiştir. Bu general de :

«*Çünkü ol 'Ben âl-i Osmân muhaddidiyim' deyü senün yanuna gelmez ve sen de 'Sibin tahtgâhında kral kaymakamıyım' deyü anın ayağına varmazsın; ben muhaddidi benim bağçeme dâvet ideyim, sen de oraya gelürsün, anda görüşüp, bu fitne def olur'.* diyerek problemi halledeceğini vadede. Sonra *Mehmed Efendi*yi gelerek bahçesine dâvet eder. Ancak, tercüman *Mehmed Efendi*yi

53 Sibiu (Alm. : Hermannstadt) : Bugün Romanya'da, Olt nehrinin kenarında bir şehir : Andrees, s. 88.

54 Avusturyalı General Johann Haller von Hallerstein (1734-1742); Prokosch, s. 223.

araba ile almaya gelince olaylar yine arzu ettikleri şekilde gelişmemiştir :

«Bu bizüm şehre girer iken bindiğimiz Hinto⁵⁵ değil mi?» deyü su'âl eyledükde, ol dahi, 'Belî, kaymakam ceneral bu Hintov'a binüp ilerüce Fet'in (yardımcı general) bağçesüne gitdi ki, size ta'zimen anda size karşı çıka ve siz dahi üstüne inesüz' didükde, mûmâ-ileyh 'Ben anın Hintov'na binmek istemem' diyecek idim, şimden yine beni ayağına mı götürcekdür? Ben gitmem». deyü cevâb itdikde, tercümân-ı mesfûr dahi 'Ya, siz kaymakam cenerale buluşmadan çıkup gider disüz?' didükde 'Ceneral kimdür ki, ben ana varup buluşayım; sen beni usulle kaymakamunuza götürüp buluşturmak mı istersün?' deyü tercümân-ı mesfûra cürûb-i şütûm ile 'Urun ve nerdibandan atın!' deyü emr.

Generalin bu deneyimi de başarısızlıkla sonuçlanmış ve Mehmed Efendinin şehre girişte kaymakama karşı sergilediği tavır, Avusturyahlara gizliden gizliye kin besleyen Macar asıllâdelerini cesaretlendirmiş ve bunun neye mal olacağını gayet iyi bilen kaymakam sonunda Mehmed Efendinin ayağına kadar gelmiş ve hediyeler verdikten sonra kendi konağına dâvet etmiştir.

Bu kaidenin sadece yabancı diplomatlar ile yapılan görüşmelerde söz konusu olmadığını, Osmanlı devlet adamları nezdinde de bilinen ve uygulanan bir kaide olduğunu diğer belgelerden anlamaktayız. 1747 yılında İran'a elçi olarak gönderilen Kesriyeli Ahmed Paşa⁵⁶, Bağdad'ın yakınlarına geldiğinde, Bağdad vâlisi Ahmed Paşa⁵⁷ ber-kaide-i el-kâdimu yüzâru⁵⁸ elçi paşayı ziyârete gitmiştir.

55 Hinto (Macarca) : Koğu arabası türünden bir arabadır. Son zamanlarda bu arabalara «Karaço» denirdi. M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB yay., İstanbul 1983, I, 343.

56 Ahmed Paşa (Kesriyeli ?-1748/49). *SO*, I, 251; *BOT*, VIII, 114-115.

57 Eyyûbî Hasan Paşa'nın oğludur. 1719-1720 ve daha sonra 1734-1747 Bağdad valisi oldu. 1747'de vefat etmiştir. *SO*, I, 250; Şemânîzâde, I, 250.

58 Mustafa Rahmî (Kırınlı), *Sefâretnâme-i İrân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef. kısmı nr. 2091, vr. 29a.

K A Y N A K Ç A

- Aktepe, Münir, *Mehmed Emnî Bey Efendi (Paşa'nın) Rusya Se-fâreti ve Sefâretnâmesi*, TTK yay., Ankara 1989.
- Altınay, A. Refik, *Alimler ve Sanatkarlar*, Kültür Bak. yay., Anka-ra 1980.
- , «Pasarofca Muâhedesinden Sonra Viyana'ya Sefir İ'za-mı», *Târih-i Osmâni Encümeni Mecmuası*, VII/40 (1332) 212-227.
- Andrees, J. H., *Allgemeiner Handatlas*, 3. Auflage, Bielefeld-Leip-zig 1893.
- Dernschwam, Hans, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Prof. Dr. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı yay., Anka-ra 1992.
- Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Tedbirât-ı Pesendîde (TP)*, Viyana Milli Kütüphânesi, nr. 1106, (Flügel Kat., II, s. 292, V, 27.)
- Hammer, Josef von, *Geschichte des Osmanischen Reiches (GOR)*, Graz 1963.
- , *Büyük Osmanlı Tarihi (BOT)*, Çev. Vecdi Bürün, İstan-bul 1990.
- İslâm Ansiklopedisi*, MEB yay., İstanbul 1945-1986.
- Karamuk, Güneç, *Ahmed Azmi Efendis Gesandtschaftsbericht als Zeugnis des Osmanischen Machtverfalls und der begin-nenden Reformaera unter Selim III.*, Bern-Frankfurt 1975.
- Kreutel, F., *Leben und Taten der Türkischen Kaiser*, Graz-Wien-Köln 1978.
- Kraelitz, F. G., «Bericht über den Zug des Grossbotschafters nach Wien im Jahre 1719», *Sitzungsberichte der k.k. Akademie*, Wien 1907.
- La Jonquiére, *Historie de L'Empire Ottoman*, Paris 1927.
- Merâmî, Ahmed Efendi, *Takrîr-i Merâmî Efendi- Muhaddid be-câ-nib-i Azak*, İstanbul Üniversitesi Ktb. TY, nr. 6095, (vr. 24b-27a)

- Müstakimzâde, S., *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul 1928.
- Neumann, A. W., *Über die orientalischen Sprachstudien seit dem 13. Jahrhundert mit besonderer Rücksicht auf Wien*, Wien 1899.
- Pakalın, M. Z., *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB yay., İstanbul 1983.
- Prokosch, E., *Krieg und Sieg in Ungarn*, Graz-Wien-Köln 1976.
- , *Molla und Diplomat*, Graz 1972.
- Rahmi Mustafa (Kırımlı), *Sefâretnâme-i İrân*, Süleymaniye Kütüphânesi (Esat Ef.), nr. 2091.
- Resmî Ahmed Efendi, *Viyana ve Berlin Sefâretnâmeleri*, sadeleştiren: Bedriye Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980.
- Roider, Karl, *Austrians Eastern Questions (1700-1780)*, New Jersey 1982.
- Sander, Oral, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara 1988.
- Savaş, A. İ., *Der Gesandtschaftsbericht des Mustafa Hattî Efendi über die Gesandtschaftsreise nach Wien*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Wien 1989.
- Schaendlinger, A. C., *Die Schreiben Süleymans des Praechtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II.*, Wien 1983.
- Sevim, A-Y. Yücel, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yuvaz-Kanuni*, Ankara 1991.
- Spuler, Bertold, *Die Europaeischen Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)*, Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, XI/3-4, Breslau 1936, s. 313-315.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî (SO)*, Heppenheim 1971.
- Şemdânizâde Süleyman, *Mür'it-tevârîh*, neşr. Prof. Dr. M. Aktepe, İstanbul 1976.
- Tepplly, Karl, *Dersaadet'te Avusturya Sefirleri*, çev. Prof. Dr. Selçuk Ünlü, Kültür Bak. yay., Ankara 1988.
- Unat, F. R., *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeler*, neşr. Prof. Dr. B. S. Baykal, TTK yay., Ankara 1992.